

HR

HRVATSKA
REVIIA

ČASOPIS MATICE HRVATSKIE

Broj 4 | Godište XXIII / 2023. | ISSN 1330-2493 | Cijena 3,98 € (29,99 kn)

Tema broja: *Intelektualna historija i biografija intelektualca – Branko Fučić (1920–1999)*

Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja od 1995. do 1998.

Starčevičev dom – gradnja i prenamjene neorenesansne palače u Zagrebu

Čazma – zaboravljena hrvatska prijestolnica

MARIJAN BRADANOVIĆ

Uz knjigu Branko Fučić – povjesničar umjetnosti i konzervator

Kao autor se uvijek osjećam čudno pri predstavljanju vlastite knjige, jer svoje sam napisao i sada bi moj zadatak trebao biti nešto drugo, osluškivati kritike i popravljati pogreške u nekim budućim tekstovima. Ovdje, uglavnom, ne mislim pisati o onome što se može pročitati u samoj knjizi, nego o onome s čime je nisam htio previše opterećivati. Neću spominjati ni prinose onih mojih kolega povjesničara umjetnosti koji su, poput Tonka Maroevića, o fenomenu Branka Fučića ostavili daleko vještije napisane tekstove. Pokojni Bernardin Modrić na promociji svojeg filma o Branku Fučiću otprilike je rekao: »istog trena kada sam Fučića upoznao bilo mi je jasno da je riječ o geniju«. Meni je upravo takvo iskustvo bila polazna misao provedenog istraživanja. To baš i nije znanstveno poželjna činjenica za početak nekog arhivskog istraživanja, no sve što sam o njemu pročitao u arhivskom gradivu samo me je učvrstilo u tom uvjerenju.

Šteta je što me fakultetske obveze ograničavaju u broju promocija ovoga izdanja. Premda sam od samog početka rada na pisanju knjige sebi zadao okvir donijeti nove, arhivski potkrijepljene podatke i fenomen Fučića tumačiti u užem, povjesnoumjetničkom kontekstu, pa sam sjećanjima pristupao selektivno, objavljujući uglavnom ona povjesničara umjetnosti raznih generacija, na svakoj promociji ove knjige

Branko Fučić u vrijeme terenskog rada u Istri, snimio Ferdo Hauptmann, 1945., Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

prilazili su mi međusobno vrlo različiti ljudi upoznajući me s nekom slabije poznatom ili nepoznatom anegdotom iz Fučićeva života. Kod takvog tipa teksta, posvećenoga čovjeku koji je u svojem terenskom radu razvio široku mrežu suradnika, upravo se na predstavljanjima može saznati mnogo novih podataka. Od samih bi se reakcija dalo sastaviti jedan vrlo opsežan i zanimljiv tekst, sjećanja mnogih čiji su životi bili obogaćeni poznavanjem Branka Fučića. Primjerice, kolega Danijel Premerl s Instituta za povijesti umjetnosti u Zagrebu, kojemu sam poslao fotografiju njegovih roditelja i Branka Fučića, iz zbirke fotografija samostana franjevaca trećoredaca u Portu, među ostalim odgovorio mi je: »tu sam se negdje prigodom radova na samostanu i ja vrzmao, Fučić me je zvao Žabac i učio me je glagoljicu«. Fučićev rođak, gospodin Vladimir Švob, pročitavši knjigu, napisao mi je toplo pismo zahvale na trudu oko njezina nastanka. Izkustvom osobnog poznanstva, daleko bogatijeg od onoga mojega, potvrđujući mi sve ono što sam na primjerima do kojih sam istraživanjem došao i sam napisao. Fučića nisu sputavale ni okolnosti političke nemilosti, zavist, a ni klipovi koje su mu podmetali pod noge, kao ni brojne dijagnoze s kojima se na svoj karakteristični način nosio: »Moram puno delat jer će brzo umrit«, zapisao je gospodin Švob jednu karakterističnu Fučićevu, često izgovaranu misao.

Zahvaljujem Društvu povjesničara umjetnosti Rijeke koje mi je kao svojem članu i poklonilo povjerenje za pisanje četvrte knjige serije riječki *Povjesničari umjetnosti*, osobito stoga što je ona posvećena upravo Branku Fučiću, najvećem od svih naših velikih prethodnika. Od pojedinaca koji su pripomogli u prvom redu zahvaljujem mojem uredniku Berislavu Valušku i Ninu Fučiću, sinu Branka Fučića. Bez njih ne bi ni bilo ove knjige, jer bez njihova nagovora i »blagoslova« ne bih se ni upuštao u tu avanturu. Osobito zahvaljujem i Jolandi Todorović, tajnici Društva povjesničara umjetnosti, bez čijeg opravданog pritiska također ne bi bilo ove knjige, barem ne u ovoj inačici i u ovom vremenu. Bez nje bi ona vjerojatno izšla ali u nekom mojem tempu, možda za četiri ili pet godina, uz to i podebljana za još nekoliko stotina stranica. Mogla je ona i danas biti znatno opsežnija. S mnogo više teksta i u sadašnjem trenutku, no nisam uvjeren da bi to bio dobar put. Tijekom konzervatorske karijere često su me konzervatorski zadaci vodili istraživanju kronološki i tipološki vrlo raznorodnih tema. Ipak, s vremenom sam se usredotočio na kasni srednji vijek i početke ranoga novog vijeka. Stoga sam naviknut na neke drugačije opsege arhivskoga gradiva, pomalo ostao i zatečen količinom dokumenata koji su se odnosili na konzervatorsku djelatnost Branka Fučića. Iscrpnim i informativnim konzervatorskim izvješćima toga tobože »nesposobnoga« konzervatora, kako ga je katkad ocjenjivao neposredno nadređeni, brojnim dopisima u kojima su ga ocrnjivali, a katkad i branili. Primjerice, kada je vojni obavještajac Jugoslavenske armije koji je nadzirao Fučićeva krstarenja Istrom pisao dopis o tom da

Pazin, Biskupsko sjemenište, Svjedočanstva o slavenstvu Istre, Izložba, 1946. godine, snimio Branko Fučić, Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

»taj samo piće vino sa svećenicima i obećava im popravke crkava«, Ljubo Karaman kao glavni konzervator hrvatske konzervatorske službe vješto je ustrajavao na njegovoj obrani jer to su: »naši narodni spomenici koje također treba popravljati«.

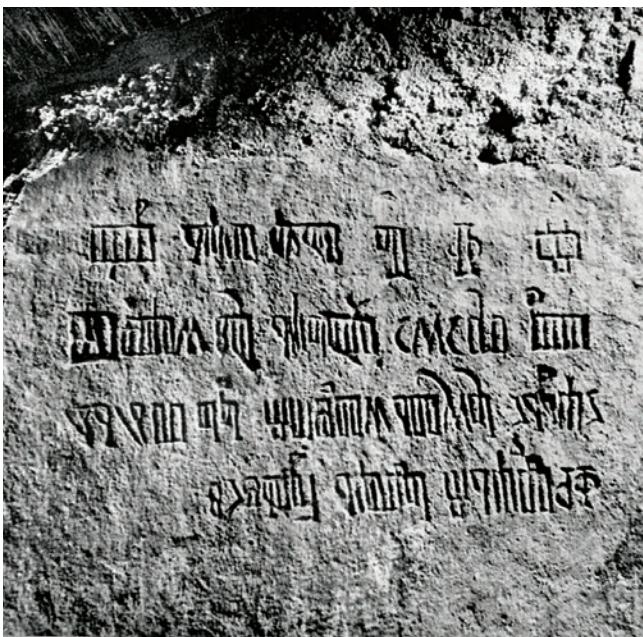
Hvala i drugima koji su knjigu učinili boljom, grafičkoj urednici Vesni Rožman, lektorici Gordani Ožbolt, recenzentima Marku Špikiću i Franku Čoriću, osobito Marku, koji je u procesu nastanka ove knjige bio i mnogo više od recenzenta, zatim kolegi povjesničaru Tomislavu Galoviću, koji već desetljećima intenzivno istražuje Fučićev rad, Sanji Grković i Jadranki Galijot iz Ministarstva kulture i medija, Damiru Krizmaniću, fotografu iz Konzervatorskog odjela u Rijeci, također i fotografima Marinu Aničiću, Petru Trinajstiću i Egonu Hreljanoviću, kao i svim kolegama konzervatorima, povjesničarima umjetnosti i povjesničarima čija sam sjećanja citirao. Osobito je velik doprinos Sanje Grković i Damira Krizmanića. Prije dvadesetak godina usmjerio sam ih prema okupljanju Fučićeva konzervatorskoga fotografskog opusa. Bio je mukotrpan posao objediniti ga, jer bio je razasut po topografski organiziranim povijesnim fototekama i zbirkama negativa konzervatorskih zavoda u Rijeci i Zagrebu. Posebnu zahvalu dugujem kolegici Vesni Krmelj s Povijesnom umjetničkom instituta »France Stele« iz Ljubljane. Omogućivši mi uvid u korespondenciju Branka Fučića i Francea Stela, otvorila mi je svijet intimnih, a ujedno i posve stručnih isповjedi povjesničara umjetnosti i konzervatora svojem učitelju, također konzervatoru i povjesničaru umjetnosti.

Kada smo kod prošlosti, treba spomenuti i estetiku crno-bijele fotografije. Sve do kraja prošlog stoljeća u konzervatorskoj struci je postojao standard izrade tradicionalne analogne crno-bijele fotografije. Iznimno se cijenila vještina fotografskog dokumentiranja spomenika. Fučić se ponosio svojim konzervatorskim fotografskim opusom, što mi je u svojim redovitim obilascima fototeke tadašnjega Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Rijeci, prebirući po tisućama crno-bijelih fotografija zalijepljenih na kartonima, redovito i žustro naglašavao. Govorio je o umijeću kadriranja, o fotoaparatima kojima se služio i fo-

tografskom stativu od kojega se nije razdvajao, iako je često putovao isključivo pješice. Tada mi je govorio i o svojoj ulozi u osnivanju Konzervatorskog zavoda u Rijeci i početcima njegova rada. Moram priznati, tada sam mislio da je riječ o pretjerivanju jednoga starog čovjeka, da bih desetljećima nakon toga, čitajući arhivsko gradivo, mogao zaključiti da u tome nije bilo ničega pretjeranoga.

Barban, župna crkva sv. Nikole, kasnogotički tabernakul, snimio Branko Fučić, 1946., Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

Boljun, župna crkva sv. Jurja, natpis iz 1590. godine spominje boljunskega župana Jurija Matijašića, kanonika Martina Matijašića i župnika Vicenca Franića, Branko Fučić, 1947., Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

Kako knjiga ne bi bila obilježena samo sjećanjem na neka prošla, analogna vremena, posvetio sam je svojim studentima. Obrazložio sam zašto, kako bi Fučića čitali, ne zato što moraju za pripremu ispita, nego kao lijepu književnost, kao klasička naše profesije, a unatoč brojnim predrasudama o našim mladim ljudima, osluškujući ono što mi kažu kada malo popričamo prije predavanja, oni i vole čitati, i to ne samo s ekrana.

Osobito hvala Heleni Renka, Lauri Vorić, Antei Raičević i Matei Plišić, kolegicama studenticama koje su mi darovale dio svojega slobodnog vremena, te najvažnije valute današnjega doba. Sve su te zahvale dodatno podcrtane i konkretizirane u samoj knjizi. Matea Plišić je uz pomoć niza ljudi koji su pripomogli svojim prethodnim trudom, od Tomislava Galovića do Branka Benčića i Josipa Žgaljića, pisca još prije dvadesetak godina objavljene Fučićeve biografije, priredila zasad najsveobuhvatniju publiciranu bibliografiјu Fučićevih radova, koju ćete također naći u ovom izdanju. Helena, Laura i Antea pripomogle su mi u prikupljanju podataka iz periodike druge polovice 20. stoljeća.

Isto tako knjigu sam mogao posvetiti svim onima živima ili već odavno pokojnima međnjarkama i sakristankama. U Fučićevim esejima koji naglašavaju njihovu važnost u očuvanju sakralne baštine one se uvijek zovu Marije, u stvarnosti, pamtim i Nadu, sestru pokojne Dorine iz Plomina i Tonici Lukarić iz Vrbnika, pokojnu Erminju, također iz Plomina, tetu Linu u Balama, to je bio dio toga Fučićeva svijeta, koji je danas također već u izumiranju. Gospode koje se vesele što Vas vide, zahvalne su Vam jer volite i istražujete njihovu baštinu. Teti Nadi iz Plomina hvala za sve teglice marmelade koje mi je darovala. Hvala i svima drugima, primjerice živim i odavno već pokojnim svećenicima s kojima sam pričao o Branku Fučiću, neki od njih ovjekovjećeni su u ovoj knjizi, već legendarni Sandro iz Plomina, don Dinko iz Osora ili Irenko Gallo iz Grožnjana. Osobito hvala samozatajnom gospodinu Branku Benčiću, knjižničaru Teologije u Rijeci i arhivistima poput Borisa Zakošeka i Mladena Urema. Hvala i vodičima i kazivačima, pastirima i ribarima, mjesnim vatrogascima, radnicima na održavanju dalekovoda, općinskim komunalnim redarima, jer i među njima

ima sjajnih poznavatelja terena i zaljubljenika u baštinu, osobno ih u šali zovem jatacima, svima onima presudno važnima u terenskom istraživačkom radu.

Pomalo je neobičan pa i paradoksalan splet okolnosti bio održati prvo predstavljanje ove knjige u Muzeju grada Rijeke. Zgradi otvorenoj polovicom sedamdesetih godina, vremenu kada je bila dio niza od samo nekoliko namjenski projektiranih muzejskih zgrada u Hrvatskoj, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Arheološkoga muzeja u Zadru i Muzeja narodne revolucije u Rijeci. Uvjeren sam da bi samog Fučića, poznatoga po smislu za humor, da je danas među nama, to dobro zabavljalo.

Bilo je to doba kada je na lokalnoj razini Fučić bio u popriličnoj nemilosti, osobito nakon 1971. godine, bio je izvrgnut još jednom valu optužbi da je klerikalac i nacionalist, bio je izvragnut damnaciji na lokalnom planu, iako je na nacionalnoj razini i tada imao relativno utjecajne zaštitnike. Čak i meni, kao čovjeku koji dolazim iz povijesnih znanosti, ali i kao svjedoku vremena, sve je to pomalo bilo teško razumjeti, jer Fučić je već od tridesetih godina 20. st. bio protivnik svakog totalitarizma, individualizam je bio njegovo životno načelo. Lijepo je još pokojni Franjo Emanuel Hoško rastumačio korijene njegova vrijednosnog sustava, pokret kršćanskog personalizma, katoličke ljevice i krug ljudi okupljenih oko Bože Milanovića pri pazinskom sjemeništu, kojemu je Fučić bez sumnje pripadao. Iz toga individualizma proizlazila je i Fučićeva znanstvena metoda, a i u njoj nalazimo mnogo elemenata posve novih, za naše podneblje tada avangardnih metodoloških pristupa. Dovoljno je spomenuti da ga držim našim najistaknutijim povijesnoumjetničkim predstavnikom glasovite francuske historiografske škole *Anala*, sljedbenikom F. Braudela i suvremenikom J. Le Goffa, povijesnoumjetničkom inačicom ipak znatno mlađega, sada već također pokojnoga, hrvatskog povjesničara Miroslava Bertoše. Nije slučajno Fučićev zanimanje za teme iz tzv. male povijesti, primjerice, pasionirano publiciranje i kontekstualizaciju grafita. Zanimanje za malog čovjeka, tzv. obične ljude. Istraživanje sveukupnoga kulturnoga krajolika, koje je čak i intuitivno pravovremeno prakticirao u vrijeme dok su refleksi srednjovjekovne tradicije bili još uvijek vrlo prisutni na terenu Istre i šireg područja Kvarnera. Nisu slučajna njegova terenska prijateljstva poput onoga s Tomom Lesicom, posljednjim omišaljskim pučkim glagoljašem ili onim mudrim kastavskim zidarom kojega je ovjekovječio u prekrasnoj minijaturi o cijepljenju na Josipovo.

Knjiga nije moja prva posveta Fučićevu djelu. Bilo ih je i prije, neke spominjem u knjizi, a jednu ću spomenuti ovdje. Prije dvadeset godina, dobrotom Općine Omišalj objavljena mi je knjižica *Nepoznati Omišalj*. Kulturnopovijesni vodič gradom Omišljem i katalog njegova upravo tada uspostavljenoga lapidarija. U Fučićevu eseju o epigrafskom, glagoljskom natpisu domina Jelena prvadnika kraj glasi ovako: »Zamolite župnika ili časnu sestruru da Vam taj natpis pokažu u prostoriji iza sakristije, gdje čeka dok se ne uspostavi omišaljski lapidarij«. Nisam ih te 2002. godine samo zamolio nego sam pola Omišlja, uključujući tadašnjega župnika Franju Velčića i časnu sestruru Valentinu, pokojnog referenta za kulturu Damira Jakovčića i svestranog i pouzdanog radnika Muhamrema Šehića, dobro izmučio dok nismo postavili taj lapidarij koji je Fučić zamislio. Nisam jedini povjesničar umjetnosti koji je Fučićevu djelu, pa i njegovim nerealiziranim zamislima, pristupao na taj način. Podsetit ću da je Ivan Matejčić, kao moj nadređeni u konzervatorskoj službi, inzistirao na tome da devedesetih godina Fučić napokon dobije odriješene ruke za konzervatorske radove i način prezentacije ranokršćanske crkve na groblju u Osoru. Svje-

dok sam bio i okolnosti da je do danas nedovršeni projekt konzervacije, restauracije s elementima rekonstrukcije, potonje se odnosi na refektorij, opatije sv. Lucije u Baški, devedesetih godina prošloga stoljeća, upravo iz poštovanja prema Fučiću, bio provođen prema njegovim zamislima.

Što se tiče njegova pisanih nasljeđa, ono je toliko rašireno da ga mnogi i nehotice preuzimaju bez citiranja, često se može čitati ona o janjećim kožama i pergamenским crkvenim knjigama, a čak i u najužim znanstvenim krugovima često znam u uvodu nekoga referata čuti neku Fučićevu krikilicu, toliko ukorijenjenu da se već i zaboravio njezin autor. Sam je znao jetko zaključiti da ga iskoristavaju i zlorabe kao »općenarodnu imovinu«. Moram spomenuti i probleme s poistovjećenjem koji se prirodno nameću kada se suočavate s istraživanjem jedne takve biografije. Nastojao sam to izbjegći iako me čitavo vrijeme pratilo taj osjećaj kako mi je sve to bilo od prije dobro poznato. I te kako sam ga razumio kada je spominjao probleme na koje je nailazio u istraživanju Bujštine, jer je ona bila moj prvi teren za koji sam 1992. godine bio konzervatorski zadužen. Također kada su ga poslali u vojsku, taman kada mu je krenulo, kada su napokon počela regularno pritjecati sredstva za konzervatorski rad, kada je minulo doba poslijeratnoga kaosa, i tu sam ga dobro razumio. Primjerice, neposredno prije toga pisao je da je tek počeo sustavnije upoznavati baštinu otoka Krka. Ne mislim pritom na neko *al pari* poistovjećenje. Prigodno i za širi auditorij obojica smo bili konzervatori i povjesničari umjetnosti, ali da smo obojica bili profesionalni boksači, on bi bio vitki plesač dugih ruku i čudesnoga rada nogu, pogađate, Muhamed Ali, a ja onaj moj imenjak, banjolučki boksač, kratkih ruku i neobične boksačke tehnike spuštenoga garda.

Branko Fučić kao konzervator

Ono što je novost ovoga izdanja jest objelodanjivanje vijesti iz dijela inače vrlo brojnih arhivskih dokumenata vezanih uz Fučićev konzervatorski rad. Što se tiče toga rada, od ranog ljeta 1945. godine do njegova odlaska u Jugoslavensku armiju u ranu jesen 1947. godine, već tada je, u te dvije godine, Fučić obilježio radijus svojih znanstvenih interesa. Arhivski ga tako pratimo na vrlo velikom geografskom području sjevernoga Jadrana. Riječ je o putnim izvješćima opremljenim opsežnim stručnim tekstovima a često i njegovim vlastoručnim crtežima spomenika ili arhitektonskim snimkama koje je radio njegov brat Mladen, koji je bio konzervator Konzervatorskog zavoda u Zagrebu. Konzervatorska putna izvješća su, u slučaju Branka Fučića kao autora, uvijek vrlo informativna, prepuna važnih stručnih zapažanja. Kada pogledamo u službene konzervatorske fototeke i ondje je, za razliku od mnogih konzervatora koji su ga naslijedili u tom poslu, ostavio velikog traga, unutar tako velikoga područja, od Kopra do grada Paga, od Savudrije do Raba i Senja ili od Materade do Belog i Ilovika, i sl. Dio toga njegova konzervatorskoga fotografskog opusa naći ćete u ovoj knjizi. Primjerice već tada je otkrio freske na desetima istarskih lokaliteta, manje je poznato i na lokalitetima kvarnerskih otoka. Već tada je, primjerice, nepozvan, ali i neposlan, isključivo na vlastitu inicijativu, banuvši 1946. godine talijanskim kustosima u koparskom muzeju, zapazio kustodiju Benka iz Sočerge, idućih desetljeća utvrđujući tragove rada toga nevjestačkog pučkog majstora u Istri.

Dok su drugi tih četrdesetih godina 20. stoljeća pisali izvješća da im nedostaje ovoga i onoga za kvalitetan rad, dok su ga sustavno kritizirali da je službenički neuredan,

Boljunsко polje, sakristija crkve BDM od Karmela, kasnogotički drvorezbareni kip Bogorodice s Djetetom, Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

nepouzdan, da se nikad ne zna gdje se on nalazi, čak i da »jedini od riječkih konzervatora« nije sposoban za naučni, tj. znanstveni rad, što je tada bila teška kvalifikacija, u smislu potpune neperspektivnosti za konzervatorski posao, jer se tada podrazumijevao znanstveni pristup konzervatorskom djelovanju, on je uporno radio, dokumentirao spomenike na terenu, više gladan negoli sit, u istraživačkom zanosu uporno sastavljući i dopunjujući sliku istarskoga kulturnoga krajolika.

Kao *homo faber* (V. Bratulić) poduzetno je organizirao njihov popravak, osobito onih stradalih u ratu, ali i vršio pritisak na sve do kojih je mogao doprijeti, stalno tražeći filmeve za fotografsko snimanje, ambiciozno pa i mladenački nadobudno u doba opće nestasice svega, tražeći tisuće araka *kunstdruck* papira za ediciju o istarskim glagoljskim natpisima i istarskim freskama. Već tada znao je što će raditi i nastavio je to raditi idućih desetljeća, bez obzira na brojne, nametane mu promjene radnoga mjesta i druge poteškoće koje su ga pratile. Već tada pronašao je svoj znanstvenoistraživački fokus, od kojega u idućim desetljećima nije odstupao.

Već je tada vrlo odlučno tražio zapošljavanje preparatora, tj. restauratora u riječkoj konzervatorskoj službi. U njegovoj je viziji i njegovu načinu rada, obilježenom nuđenjem rješenja, to trebalo biti kipar Vinko Matković, »koji će nam izrazito dobro doći pri restauraciji katedrale u Osoru«, teško stradale u savezničkom bombardiranju. Tražio je i opremanje fotolaboratorija, kako bi se uštedjela sredstva koja se troše za razvijanje filmova, zapošljavanje profesionalnog fotografa, kao i novac za kupnju polovnog motorkotača s prikolicom za terenske obilaske. Vjerojatno je već računao na neki sasvim konkretni polovni motorkotač, a mora da se je već video u njegovoj prikolici, a Vinka Matkovića ili fotografa koje je valjalo zapošliti na mjestu vozača.

Kako se u jednom putnom izvješću s Bujštine požalio, godine 1946. rukom pisanim karakterističnom zelenom tintom i to na tadašnjem grubom toaletnom papiru, »noge

Buje, panorama, snimio Branko Fučić, 1947., Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

su mu bile krvave« od pješačenja Istrom. Pronašao je i kuću za smještaj prvoga riječkoga konzervatorskog zavoda u tadašnjoj Segantinijevoj ulici. Njegov temperament osigurao mu je da je, ne mareći za hijerarhiju, dopirao do mnogih, ne samo Ljube Karamana, kao glavnoga konzervatora, nego i visokih službenika Ministarstva prosvjete Zdenke Munk i Grge Gamulina ili monsinjora Svetozara Rittiga, tada ministra bez lisnice u Vladi NRH. Njegovi dopisi i fotografije spomenika dopirali su do Krleže, filmove za snimanje istarskih spomenika zaduživao je, možemo reći uglavnom samoinicijativno, direktno u uredu premijera NR Hrvatske Vladimira Bakarića, ali istovremeno i spretno nabavljao vlastitim kanalima iz Trsta u »Zoni A«, tada pod upravom zapadnih saveznika.

Iako je osobito kada je boravio u »Zoni B« za njegovo kretanje Bujštinom i teritorijem današnje Primorske bio zainteresiran jedan major iz opatijskog središta Vojne uprave Jugoslavenske armije (VUJA) uvjeren sam da je mogao s lačicom prebjeći u Italiju, kao što je to nekoliko godina kasnije učinio njegov kolega konzervator Perc, no iz konteksta je vidljivo da mu to nije ni padalo na pamet. Ono što uopće nisam pisao u knjizi, jer je dobro poznato, no ovdje moram nglasiti kontekst, u te dvije-tri poratne, navodno mirne godine dogadalo se mnogo toga. Jedno od njegovih prvih izvješća, iz ljeta 1945., ono je o inventaru dvorca netom pogubljene barunice, Barbare Hütterot. Pišući o svemu što je odneseno i devastirano od inventara, na otočiću Sv. Andrije (danas Crvenom otoku pokraj Rovinja) u tom neobično (mladenački) hrabrom izvještu kritizira zloglasnu OZNA-u, ironično spominjući »maršala Tita« i parafrazirajući Nazorov *Dnevnik s partizanima*. Još jedan detalj, Nazora je parafrazirao i u diplomskom radu pisanim na zagrebačkom Filozofskom (Mudroštvnom) fakultetu 1944. godine, premda je pisac već od 1942. godine bio u partizanima.

Kao ilustraciju vremena, prije razlaza sa Staljinom, spominjem da su tadašnji riječki konzervatori središnjici u Zagrebu s jedva prikrivenom ironijom javili da su: »namje-

ravali organizirati kružok na kojem bi se čitalo i komentiralo Konstantinova (Georgija, op. M. B), Plehanova (Georgija, op. M.B.) i Volgina (Vjačeslava, op. M. B.) o materijalističkom shvatanju historije uz kritiku dosadašnjeg prikazivanja historije i historije umjetnosti Istre. Nažalost pošto zavod još uvijek nema svojih prostorija i jer se nigdje nisu mogle naći prikladne (nesmetane i troke) prostorije, kružok je odgođen za kasnije«.

Njegova završna konzervatorska izvješća, dok je još bio na radnom mjestu konzervatora-asistenta, odnosila su se na Pag, Rab i Krk 1947. godine. Neću o tome jer su izvješća u knjizi detaljnije opisana. Iz njih je, kada se usporede s drugom dokumentacijom, a osobito hrvatskim konzervatorskim fototekama, jasno da je Fučić uspostavio Konzervatorski zavod u Rijeci, tu prvu hrvatsku konzervatorsku službu za Istru, Rijeku, Cres i Lošinj, dakle krajeve koji su prije rata pripadali Kraljevini Italiji. Slabo je poznat i podatak o velikom njegovu doprinisu u realizaciji glasovite pazinske izložbe *Svjedočanstva o slavenstvu Istre*, organizirane povodom boravka Međusavezničke komisije za razgraničenje u Istri.

Spomenut će jedan neposredni literarni refleks te u najužem smislu konzervatorske faze Fučićeva života kada je, uglavnom pješačeći Istrom, tražio i dokumentirao glagoljske spomenike. Fulvio Tomizza je, spojivši nekoliko događaja i povezujući ih sa svojim fikcionalnim Radovanima (a ne istoimenim selom na Poreštini relativno udaljenom od njegovih Juricana i Materade, op. M. B.) u koje smješta omladinski slet, dodajući im »akcije« po Umagu i kopiranje glagoljskog natpisa s nadgrobne ploče, istaćano slojevitom opisom atmosferu toga doba, nabijenu vječnim antagonizmom grada poput Umaga i njegovih sela poput Materade i Juricana. Kuriozitet je da u Tomizzinu opisu koji donosimo u izvrsnom prijevodu Milana Rakovca prepoznajemo i mladoga Fučića: »Održan je jedan omladinski festival, baš u Radovanima. Plakati, izlijepljeni čak i po deblima, murava, nosili su glagoljske natpise s ploče uzidane pokraj

Labin, crkva sv. Kuzme i Damjana, pogled na začelje svetišta devastirano parolama, snimio Branko Fučić, 1947., Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

crkve. Jedan mladi profesor iz Rijeke, crnpurast, nježan, sa zamagljenim naočalama, bio je došao da prenese otisak ploče. Pomogao sam mu da stavlja na slova rukovete bugaćica razmoćenih u vodi, iznenaden (don Nino je bio upravo sumnjičav) što taj natpis može zanimati jednog laika, vjerojatno komunista (sic! Op. M. B.). Zaista sam uživao gledajući kako su tim natpisom stisnutim u približan krug oblijepljena vrata i prozori malih palača u Umagu, gdje su nas uvijek držali robljem. Ali upravo oni koje bi to najviše ozlojedilo sklonili su se u Trst, naslutivši možda prije mene da su se uloge stvarno mijenjale.« Jasno je iz opisa da je to bio otisak natpisa popa Ivana Šturića uklesanoga unutar renesansnog profila u formi nimbusa 1531. godine. S tom sam nadgrobnom pločom i ja imao posla na poziv vlč. Mladenu Milohanića, tadašnjeg župnika Buja i Materade.

Jednom konzervator – uvijek konzervator, ali i mnogo više od toga

U vrijeme njegova ranog terenskog rada u Istri i na Kvarneru jugoslavenska avijacija je rušila američke avione, postojala je konstantna napetost na granicama prema Italiji, Churchill je održao glasoviti govor o željeznoj zavjesi koja se spustila od Szczecina na Baltiku do Trsta na Jadranu, slijedilo je zahlađenje s SSSR-om, pa zatim i rezolucija IB-a. Tada je Branko Fučić već bio u vojski, iako je bio uvjeren da će je zbog svoje dobi i problema s vidom uspijeti izbjegći. »*Più son cultore d'Apollo che di Marte*«, pomalo očajan je iz Pivke pisao svojem mentoru F. Steleu, otrgnut iz konzervatorske svakodnevice, još uvijek se nadajući demobilizaciji i povratku na radno mjesto konzervatora u Konzervatorskom uredu u Rijeci.

Dopust koji mu je odobren da bi sudjelovao u pripremnim radnjama za veliku parišku izložbu srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije, što svjedoči o tome da su

neki ljudi iz Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti znali prepoznati njegovu vrijednost, o čemu ima više riječi u knjizi, proveo je tjednima, pješice i barkom, obilazeći Cres i Lošinj. Tada više nije bio konzervator, no ponašao se posve konzervatorski, sastavljajući prvu povijesnoumjetničku topografiju cresko-lošinskskoga arhipelaga i spašavajući vlagom ugroženo arhivsko gradivo creske komune. Primjerice, tada se iskrcao na otočiću Svetog Petra pokraj Ilovika, ondje je valorizirao mletačku utvrdu iz doba Uskočkoga rata, ali i već iskusnim, školovanim okom prepoznao je perimetar ranokršćanske crkve u zidovima tadašnjega groblja. Za razliku od te epizode, vrlo je poznata ona o njegovu prvom velikom nalazu zidnih slika, kako je volio istaknuti »dostojnih jedne katedrale, svake svjetske galerije umjetnina«, do kojega je došlo jer je jedne noći zakasnio na vlak za Rijeku. Kiša je padala, pa je morao prespavati u crkvi sv. Jeronima podno Huma. Pod svjetлом svijeća nožićem je strugao vapanene naliče sa zida, od kojih je posljednji bio posve svježe nanesen. Kako je rekao pritom je bio »u društvu najboljih ljudi na svijetu, a to su mrtvaci... odjednom osjetivši jedan pogled, jedno oko... koje ga je promatralo sa zida«.

Uz užu i šиру obitelj u Fučićevu je stvaralaštvo važan bio i njegov dom, koji mu je ujedno bio i primarni radni prostor u skromno uređenom stanu na riječkoj Costabelli: »Pišem ti ovo kasno, u noći, dok svi moji spavaju a vani se kroz otvoreni prozor čuju noćni šturci i o kamenje se mrve valovi.« Jednom je tako napisao F. Steleu. Ondje se sa svojom suprugom Nadom Fučić smjestio 1952. godine, kada je ona već bila u visokoj trudnoći. Kako su oboje bili doseljenici iz Zagreba, u Rijeci su se prethodno snazili na razne načine, Branko je znao i prespavati u uredu, a Nada je kao liječnica imala pravo na korištenje stana u krugu riječke bolnice.

Nakon petnaestak godina mukotrpнog rada došlo je vrijeme uobličavanja prve sinteze istarskoga zidnog slikarstva. Iz jedne dopisnice upućene Steleu saznajemo kako mu se ljeti 1960. godine otvorila: »jedna totalna vizija u 15 dana – kao film, izvanredno poučna i instruktivna«.

Sveti Petar pokraj Crvenog vrha, Savudrija,
desakralizirana crkva pretvorena u štalu, nestali fragmenti
ranosrednjovjekovne kamene plastike, Branko Fučić, 1947.,
Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

Veli Lošinj, župna crkva sv. Antuna, drveni barokni svećenjaci, Branko
Fučić, 1947., Ministarstvo kulture i medija, Zbirka Branka Fučića

Zbilo se to potkraj putovanja tragom istarskih fresaka, na kojem je bio s fotografom Nenadom Gattinom, što saznajemo iz korespondencije koju čuva Umetnostnozgodovinski institut Franceta Steleta u Ljubljani. Jedno vrijeme te 1960. godine radni prostor bio mu je u tadašnjoj riječkoj Galeriji likovnih umjetnosti. Iz privatne korespondencije Branka Fučića i Francea Stelea saznajemo da su Fučić i njegova kolegica i prijateljica Vanda Ekl tada potpadali pod VII. (umjetnički) odjel Akademije s Ljubom Babićem kao neposredno prepostavljenim. Fučić je Steleu javio da je zbog spora Ljube Babića i Vanje Radauša s direktorom Jadranskog instituta oko prostora, radnu sobu jedva i na intervenciju utjecajnoga Stjepana Gučače dobio u: »Riječkoj galeriji, kod kolege Vižintina. Meni je i ovako dobro, jer imam sada ono što je najdragocjenije – a to je osjećaj slobode«. Iste je godine svojeg mentora Stelea izvijestio o otkriću natpisa s imenom Alberta iz Konstanza u Pazu. Parafrasirajući vatikanske objave, Stelea je izvijestio radosnim: »Habemus artificem!« Zanimljivo je u tim pismima, koje je dijelom objavila kolegica Alenka Klemenc, vidjeti njegov strastveni pristup uzbudljivom i mukotrpnom procesu nastanka sinteze, postupnog formiranja pojedinih majstorskih opusa i njihove međuzavisnosti. Kao »naučni suradnik Jadranskog instituta Jugoslavenske akademije (JAZU) u Rijeci« u suradnji s Gliptotekom Jugoslavenske akademije u Studentskom centru u Zagrebu priredio je izložbu »Zidno slikarstvo Istre« (Zagreb, 27. XI. – 16. XII. 1962).

Godine 1964. Fučić je Steleu napisao: »Tebe još jednom molim da upotrebiš svoj autoritet i lične kontakte ... da se u Zagrebu na Akademiji riješi stvar starine, Ljube Karamana. Jednog dana, kada ga više ne bude među živima, ostat će njegov slučaj kao jedna sramota više u kulturnom i naučnom životu suvremene Hrvatske«.

Jedva je dočekao službeni odmak od estetike socijalističkog realizma, naglašavam službeni, jer to nikad nije ni bila Fučićeva opcija. Kao čovjek moderne itekako je osloškivao promjene vremena, prilagođavajući se novim vjetrovima i u nas prisutnima od kraja šezdesetih godina 20. stoljeća.

Kolega Zvonimir Pliskovac prenio mi je kako mu je oduševljeno pričao o projektu i gradnji Centra Georges Pompidou. U asketski uređenoj radnoj sobi imao je i plakat s tom antologijskom arhitekturom. Zanimala ga je suvremena umjetnost. Često je pohodio izložbe. Znao je nastupati i kao likovni kritičar, primjerice pri predstavljanju rada Otona Glihe i Želimira Janeša. Pratio je strip i često isticao svoje mladenačko poznanstvo s Andrijom Maurovićem. U ovoj knjizi Fučića najviše tumačim prema onome, objavljenom i neobjavljenom, što je napisao pa ču u tom kluču spomenuti riječi iz njegova članka o spomeniku Vladimиру Gortanu objavljenog 1958. godine: »Projektanti – ing. Zdenko Kolacio i ing. Zdenko Sila, obojica arhitekti, koncipirali su spomenik kao prostornu kompoziciju apstraktnih stereometrijskih volumena. U vremenu kada je spomenik projektiran (1952.), treba istaći njihov zazor od deskriptivnosti i ilustrativnosti realističke figuralike na spomenicima srođne namjene, koji su ovome prethodili i dosljednost unutar jedne određene koncepcije. Svega su tri definirana volumena koja grade spomenik. Povišena kamena baza, koja ga izolira od tla, stećak (asocijacija na pohranjene Gortanove posmrtnе ostatke pod spomenikom) i uspravljena prizma uz koju se vertikalno u slobodnom uzletu diskretno vezuje asocijacija na slobodu.« Pisao je tako, već tada jasno tu realizaciju suprostavljajući mnogim »bombašima« izvedenim u duhu socijalističkog realizma, koji su, prema lokalnim istarskim tradicijama često bili lijevani od bronce Kapitolijskih vučica i sličnih spomenika iz doba fašističkog režima. Naravno da je promptno reagirao na svaki korak liberalizacije kulturne klime, svaku veliku izložbu koja je bila postavljena u Zagrebu. U njegovu stvaranju su se kao na lakmusu ogledale sve krize i sve reforme Hrvatske nakon Drugoga svjetskog rata. Sviima onima koji su Fučića daleko bolje poznivali, pa će u ovom mom radu naći i pogrešaka, citirajući samog Fučića pokušat će se opravdati, jer se: »knjiga ne piše odjednom nego ona nastaje čitanjem i upotrebotom.■